

Salsa-Musikkens Saga

af Eivind Tøstesen (forkortet af NG)

Salsa er en meget bred betegnelse, ligesom f.eks. "rock" og "jazz". "Salsa" dækker flere forskellige rytmer og stilarter, son, rumba, bolero, mambo etc., som alle er bygget op omkring en **clave**-rytme. Navnet "salsa" vandt indpas omkring 1970 i USA med markedsføringen af denne afrocaribiske musik som noget 'hot and spicy'. En snævrere betydning af ordet "salsa" dækker derfor specielt bølgen fra New York - dvs. den *klassiske* salsa. I moderne tid udvikler salsaen sig med Puerto Rico, Cuba og New York som de tre hovedaktører. Denne "Bermudatrekant" udgør faktisk salsaens Hvem-Hvad-Hvor, idet Hvem? - puertoricanske musikere, Hvad? - cubanske rytmer, Hvor? - i New York City. Dette er historien i en nøddeskal!

Men salsaens historie strækker sig længere tilbage; til de første afrikaneres ankomst til Cuba i det 16. århundrede som slaver for de spanske plantageejere. Cuba blev en smeltedigel af europæiske og afrikanske kulturer: spansk, fransk, nordeuropæisk, yoruba, bantú, ewe-fon, fanti og mandinga. På musikkens område blev dette møde en verdenshistorisk begivenhed.

Cuba som et kreativt brændpunkt

Cuba har skabt en sand rigdom af musik. Man kan se USA, Cuba og Brasilien som de tre lande der er ansvarlige for den meste rytmisk musik i verden.

Hvad er det, der gør en forholdsvis lille ø som Cuba så musikalsk produktiv og nyskabende?

Cuba var base for Spaniens kolonisering af Latinamerika. Havanna var den vigtigste havn i Spaniens kolonirige, nøglen til Latinamerika, transitpunktet for den årlige skatteflåde hjem til Spanien og en magnet overfor pirater. Cuba var et knudepunkt for handelen mellem fire kontinenter. Havanna var derfor en rig kosmopolitisk by på den største ø i Caribien, hvor man var på forkant med de nyeste strømninger indenfor kultur og teknologi. Cuba var nogle gange i det 19. århundrede mere moderne end moderlandet Spanien (eksempler: jernbaner, elektricitet, modernismen). Cubanerne kunne tage det bedste til sig fra alverdens kulturer og har ofte orienteret sig mod de førende lande i verden. Cuba var derfor et miljø hvor bl.a. musikken kunne trives.

Andre gunstige faktorer for den cubanske musik var, at slaverne i Cuba havde bedre mulighed for at bevare deres musikalske kultur end f.eks. i USA. I Cuba kan man stadig høre ren afrikansk musik. De afrikanske religioner kunne overleve fordi de blev mixet med katolske helgener. Slavernes trommespil blev ikke undertrykt så meget. Sorte og hvide blandedes mere i Cuba end i USA fordi de mandlige cubanske slaveejere var enlige, mens de i USA havde deres familier med sig. Afrocubanerne har deres rødder i modsætning til afroamerikanerne som har mistet deres.

Salsaens tre trommetyper

For at illustrere salsaens mixede rødder er det godt at tage udgangspunkt i de tre slags trommer der findes i et salsaorkester. Det er congas, timbales og bongótrummer. Disse trommer er nemlig repræsentanter for forskellige cubanske musiktraditioner. Congas eller, som cubanerne foretrækker at kalde dem, tumbadoras er hovedinstrumentet i de cubanske stilarter rumba og conga. Timbales blev designet til de orkestre der spillede danzón. Bongótrummer stammer direkte fra den cubanske son.

Son, danzón og rumba er de tre hovedretninger indenfor cubansk musik som salsa bygger på. Son er det vigtigste musikalske grundlag i salsa, og har deraf fået meget opmærksomhed. Den gamle son har ofte oplevet en revival og oplever også i disse år en kommerciel succes. Men son'en er kun én af hjørnestenene i salsa og vi vil derfor også se nærmere på de andre.

Son

Der er bred enighed om at kernen i det meste salsamusik er den traditionelle son som den kendes tilbage fra 20-40'erne. Son er den vigtigste af salsaens rødder. Fra son kommer den clave-rytme som er blevet standard. Son-claven fungerer som det rytmiske skelet i salsa som alle andre instrumenter tilpasser sig og bygger deres stemmer op omkring. Clave-rytmen er den røde tråd i det komplekse fletværk af rytmer som salsa er.

Bongó-trommer (to små trommer man sidder med mellem knæene og slår på med fingrene) har samme oprindelse som son, nemlig i 1800-tallets østlige Cuba. De blev skabt med afrikanske forbilleder. Via son er bongós blevet en fast bestanddel af moderne salsaorkestre.

Igennem det 20. århundrede har son jævnlige øvet sin indflydelse på andre stilarter (f.eks. mambo) og inspireret til nyudviklinger. Da salsaen opstod i New York byggede det på en efterligning af sonmusik spillet af de gamle conjunto-orkestre i 40'erne.

Danzón

Timbales (to metaltrommer der står på et stativ og spilles med trommestikker. En mindre udgave af timbales kaldes for pailas) er et vigtigt instrument i et moderne salsaorkester. Timbales har hjemme i de **charanga**-orkestre som spillede danzón siden århundredeskiftet.

Danzón er også baggrunden for udviklingen af de selvstændige musikformer mambo og cha-cha-chá i 40-50'erne. Danzón har også inspireret til arrangementen af et moderne salsanummer, med en intens "mambo"-sektion henimod slutningen, hvor der kommer tryk på trompeterne.

De rige cubaneres dansemusik

Danzón og son var i første del af det 20. århundrede de to vigtigste slags populær cubansk dansemusik, og kan kaldes for salsaens to "fødder". De har en parallel udvikling, men i to *adskilte* verdener i Cuba. Hvor son var arbejder- og middelklassens musik og blev spillet på gaderne og på landet, så var danzón overklassens og aristokratiets musik der hørte til i de fine ballrooms. Men senere skete der en integration.

Violiner og fløjter giver den karakteristiske lyd af et **charanga** orkester. Danzón-musikken lyder klassisk europæisk i forhold til anden cubansk musik. Det eneste instrument med afrikansk oprindelse i et charanga orkester er *güiro* ('franskbrød' med riller der skræbes med en pind). De andre instrumenter er: Fløjte, violiner, timbales og kontrabas. Klaveret er siden blevet en fast bestanddel og i 40'erne kom yderligere congas og koklokke.

Mambo

Men sidst i 30'erne kom en nyskabelse til. En udvidelse af danzón-formen med en ny sektion tilsidst, hvor der var plads til improviserede instrumentale soloer på fløjte, violin og piano. De kaldte den nye sektion **nuevo ritmo** og den var bl.a. inspireret af son. Det var i forbindelse med den "nye rytme" at timbales blev udstyret med koklokke. I starten var det kun i den nye sektion at congas og koklokke blev brugt. Cachao er bassist og var hovedmanden bag el nuevo ritmo, som senere blev kaldt **mambo**-sektionen.

Mambo-sektionen af danzón udviklede sig i 40'erne til en selvstændig musikform i hurtigt dansetempo. Den var også inspireret af montuno-sektionen af en son. Medvirkende var Orestes & Cachao López, Arsenio Rodríguez (med sin såkaldte diablo stil) og Bebo Valdes. Pianisten Perez Prado er pioneren der skabte mamboens kendte big band sound og han opnåede stor international berømmelse..

I USA med New York som centrum blev mambo enormt populær som dans i 40-50'erne. Mambo blev spillet af conjunto-orkestre såvel som charanga-orkestre. På den tid var latin-orkestre under påvirkning af de store jazz og swing big bands. Et eksempel er Mario Bauza's orkester: Machito and his Afro-Cubans som banede vejen for **latin jazz** og **cubop**.

Tito Puente og Tito Rodriguez var også med til at udbrede mamboen i USA.

Cha-cha-chá

Mambo-sektionen af en *danzón* gav også ophav til en hel ny musikform i starten af 50'erne. Violinisten Enrique Jorrín skrev den første **cha-cha-chá** i 1951: *La Engañadora*. Lynhurtigt blev cha-cha-chá populært at danse til i hele Latin- og Nordamerika og det varede i 50'erne. Danserne i Habana opfandt en dans og han kaldte det cha-cha-chá fordi det var lyden af fødder i takt med congaens rytme.

Både mambo og cha-cha-chá blev dårligt kopieret (Hollywood) og denne kommerialisering udhulede deres popularitet på lang sigt. Efter eksperimenter med nye rytmer (boogaloo, pachanga og i Cuba: mozambique) skete der derfor i 60'erne en udvikling henimod salsa.....

Rumba

Den cubanske rumba er en folkemusik som lyder meget afrikansk. Der er *kun* perkussionsinstrumenter som akkompagnement til koret og en solist, som af og til synger på afrikanske sprog. Hvor *danzón* mest har et europæisk præg, som er halvvejs europæisk og halvvejs afrikansk, så er rumba især afrikansk præget.

Rumba er både navnet på 1) selve musikken, 2) selve den tilhørende dans, og 3) den "fest" hvor man spiller, synger og danser rumba.

Yambú, Guaguancó og Columbia

Kun tre slags rumba musik/dans har overlevet til vore dage. De kaldes yambú, guaguancó og columbia. Rytmerne er forskellige, men leveres med den samme instrumentering, nemlig tre congatrommer, claves, catá, samt maracas, marugas el. lign. Dertil kommer sangen fra kor og solist som samtidig kan spille claves. Der er tre **congas** eller **tumbadoras** af forskellige størrelser: den største congatromme (med den dybeste tone) kaldes for enten **tumba, caja, salidor** eller **tumbadora**. Den mellemste conga kaldes **segundo, tres golpes, tres-dos** eller **llamador**. Den mindste kaldes **quinto**.

Som alternativ til congatrommer bruger mange folkløristiske grupper **cajones**, hvilket simpelthen er trækasser med en konisk udformning. Tumba og segundo (de dybe) spiller faste rytmiske mønstre, mens quinto'en improviserer frit i en dialog med danserne. Dog er der også plads til improvisation og variationer på tumba og segundo, som oftest i en indbyrdes dialog. Mellem koret og solisten er der også en dialog, med solistens improviserede kald og korets mere faste svar.

Yambú er den ældste form for rumba. Den er langsom og danses af en mand og en kvinde som mimer og imiterer to gamle bevægelseshæmmede mennesker.

Guaguancó er hurtigere og rytmerne er mere komplicerede. Dansen er et flirtende spil mellem manden og kvinden med både tiltrækning og frastødning, hvor manden søger at udmanøvrere og erobre kvinden seksuelt, hvilket markeres med en bevægelse med underlivet kaldet **vacunao**.

Columbia er endnu hurtigere og mere kompliceret og musikken er i 6/8 (seis por ocho) takt, til forskel fra yambú og guaguancó som begge er i 4/4. Der synges delvist på afrikanske sprog. Columbia danses af en enkelt mand som mimer forskellige situationer, udfører imponerende akrobatiske numre og indgår i en improviseret dialog med quinto'en og sangerne.

Rumbaens historie og de forhåndenværende søms princip

Rumbaens oprindelse gemmer sig tilbage i 1800-tallet eller tidligere. Det var hovedsageligt i den sorte befolkningsgruppe, dvs. slaver eller efterkommere af slaver, i byområder og forstæder omkring f.eks. Havanna (dog vides det om columbia at den opstod på landet i Matanzas-provinsen). Man havde et behov for at samles i sin fritid og

more sig til fest og leg. Hvide fra den "spanske" befolknings laveste sociale lag deltog også. Rumba består mest af en integration af elementer fra forskellige afrikanske kulturer, især bantú fra Congo, men har også elementer af den sydspanske **rumba gitana** (sigøjnerrumba) eller rumba flamenca. Men selvom rumbaen var baseret på elementer "hjemmefra", så var den ikke bare en fortsættelse af traditioner fra Afrika eller Europa, den var en *ny kultur* der opstod i Cuba som resultat af de nye sociale omstændigheder.

Som instrumenter spillede man på flasker, en stegepande, en ildtang, og med to skeer kunne man banke i bordpladen. Med hænderne kunne man tromme på et klædeskabs sidepanel og på en kommodeskuffe. Instrumenterne fandtes alle vegne og det var med til at udbrede rumbaen i Cuba. Fra kommodeskuffer gik man med tiden over til at bruge æsker af træ til stearinlys (cajoncitos de velas) fra fabrikken Sabatés. Fra klædeskabe gik man over til at bruge de trækasser hvormed man fik importeret saltet torsk.

Selvom rumba i høj grad er tradition, så har den stadigt udviklet sig op gennem det 20. århundrede og er idag fortsat en levende kultur, som det kan opleves i Cuba en lørdag eller søndag eftermiddag.

Bomba og Plena fra Puerto Rico

Selvom de cubanske stilarter er uden sammenligning når det gælder salsaens grundlag, så var det dog aldrig blevet til salsa uden Puerto Rico. *Puerto Rico* er en mindre ø i Caribien med en befolkning på under 4 millioner. Den var spansk koloni ligesom Cuba indtil 1898, men hvor Cuba i princippet opnåede selvstændighed, så har Puerto Rico været amerikansk koloni siden 1899.

Bomba hører mest til i den sorte befolkning. Indenfor bomba findes der en håndfuld forskellige rytmer og en masse tilhørende danse. I bombamusikken optræder en forsanger som improviserer mens koret svarer - det samme musikmønster fra Afrika som også findes i rumba og son, og som genfindes i salsaens montunosektioner.

Plena er i højere grad den hvide befolknings musik end bomba. Plena fungerede oprindeligt som vores skillingsviser gjorde i gamle dage som en slags levende avis, og plena har bevaret rollen som talerør for politiske og sociale emner til idag. Plena er en urban gademusik og fandtes mest ved kysten, mens der i bjergene var en anden tilsvarende folkemusik ved navn **jibara**. Plena er kendetegnet ved en "skomagerbas" der ikke er synkoperet, mens bomba har en "skæv" bas som i salsa.